

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
1	פרק ראשון: מבוא זהות קולקטיבית 5 העצמה המגייסת של הספורט 8 מעורבות של מיעוטים בספורט 13 כוחות ומגמות בזהותם של הערבים בישראל 16 הערות מתודולוגיות 18 מבנה הספר 21
22	פרק שני: לאומיות שנאלמה: הכדורגל הפלסטיני בראייה היסטורית שנות השלושים: התעוררות מאוחרת 24 1947–1944: תנופה ארגונית 27 שנות החמישים והשישים: היטמעות במסגרות הציוניות 30 שנות השבעים והשמונים: ייצוג המדינה ומסחור המשחק 38 שנות התשעים: התפתחות מואצת 41 הכדורגל הערבי והלאומיות האילמת 44
46	פרק שלישי: 'סח'נין על המפה – סח'נין בלב' 'עיר של כדורגל' או 'כפר השהידים'? 48 'העשירים' נגד 'העניים' 50 גאווה מקומית – להיות 'על המפה' 55 'מובלעת ההשתלבות' 60 כדורגל ומחאה 64 הכניסה לנשים אסורה 74 כדורגל והתנהגות פוליטית 79 השכנים 82 סיכום 82
84	פרק רביעי: הרשויות המקומיות: כדורגל ו'שקט תעשייתי' התמיכה העודפת של הרשויות המקומיות באגודות הספורט 86 מה אומרים ראשי הרשויות המקומיות? 94 המשחקים המקומיים ודפוסי הצבעה 102

פרק חמישי: 'אכן אלה נקודות ערביות': השיח הלאומי בעיתונות הספורט 105

סולידיות ערבית 107

שחקני החיזוק כנטע זר 110

דימויים של אדמה, צומח ובטון 113

דימויים של מלחמה 115

השתלבות מהוססת 117

הכדורגל הערבי בעיתונות העברית: מבט משווה 122

גבולות ההשפעה של העיתונות הערבית וגבולות השיח הלאומי 124

פרק שישי: הליגה האסלאמית: אסטרטגיית ההסתגרות 127

ספורט ותנועות אסלאמיות 127

הקמת הליגה האסלאמית 132

מוסד של פריצות או מסורת אסלאמית 138

כדורגל בשירות ה'ענה 145

כדורגל ואסלאם בישראל 148

פרק שביעי: 'מכבי חיפה זה הדגל שלי' 150

'עוזבים את המשקעים בבית': היציע כמרחב השתלבות 152

אהדה לקבוצה ולאומיות פלסטינית 157

איומים על הגדרת המצב והתמודדות עמם 162

נבחרת ישראל והאזרחים הערבים: אהדה תמורת שוויון? 165

נבחרת כדורגל כסמל לאומי 167

דילמת האוהדים 171

סוף דבר 176

מבט מוראג אל העתיד 183

נספחים 187

נספח 1: המרואיינים בעלי התפקידים 187

נספח 2: מערך המחקר של הסקר הארצי 189

נספח 3: ממצאים מן הסקר הארצי 193

נספח 4: תרומת משתנים שונים להסתברות ההצבעה למועמד

ציוני בסח'נין 203

רשימת המקורות 204

מפתח 216

פתח דבר

ספר זה הוא פרי עבודה מחקרית המשלבת דיסציפלינות מדעיות שונות ושיטות מחקר מגוונות, ובכללן עבודת שדה. הוא מבוסס על עבודת דוקטור שכתבתי במחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים ואשר הוגשה בשנת 2001.

הספר לא יכול היה לצאת לאור אלמלא תרומתם של מספר מוסדות שמימנו את המחקר ושל אנשים רבים שסייעו לי ברצון ובכישורן. ראשית תודה לשני המנחים של עבודת הדוקטור שהאמינו בפרויקט מראשיתו: פרופ' ברוך קימרלינג, שתפיסת עולמו הסוציולוגית הייתה לי מקור השראה עיקרי, שתמך, עודד ואתגר, וד"ר דני רבינוביץ', שנקודת מבטו המקורית על יחסי ערבים-יהודים ניכרת היטב בספר זה. ברצוני להודות לאגודה הישראלית לקרנות מחקר ולחינוך ולמרכז שיין על מענקי המחקר אשר אפשרו את איסוף הנתונים ולמכון אשכול באוניברסיטה העברית בירושלים על מלגת הקיום. תודה חמה ומיוחדת למרכז ללימודים יהודיים על שם מאירהוף באוניברסיטת מרילנד, אשר בעת שהותי בו כעמית מחקר בשנים 2000–2002 כתבתי חלק ניכר מן המחקר. מנהלת המרכז, מרשה רוזנבליט, תמכה בי ברוחב לב ובהרבה רצון טוב. ברצוני להודות גם לעוזרי המחקר שלי, סוהא אבראהים, נג'ואן אע'בריה, טארק זועבי, סאמי ח'טיב, צלאח מחסן, היבה זידאן, טאלב מוכארי, איאד מחאמיד, אפנאן מצארוה, ויויאן סיאע'ה וראמי שלאעטה. כמו כן מגיעה תודה לנביל ח'טאב שסייע לי בניסוח השאלונים ובדגימת המרואיינים, לדוד מלכא מרשות הספורט במשרד החינוך, לרונית ניר-אל מן המחלקה לסטטיסטיקה באוניברסיטה העברית, לעיתונאי הספורט וא'ל חכרוש ועבד אלסלאם שלבי, וכן תודה מיוחדת לאוהד המסור ע'וני שאהין.

רמזי סלימאן, משה צימרמן, קורא עלום וכן קובי מצר, עורך 'ספריית אשכולות', קראו גרסה מוקדמת של כתב היד ותרמו בהערותיהם החשובות לשיפור ולליטוש המוצר המוגמר. רבים מעמיתיי הואילו לתרום מזמנם ומכשרונם, לקרוא קטעים מעבודת הדוקטור ולהאיר את עיניי בהערותיהם. ברצוני להודות לאיל בן-ארי, אמיר בן פורת, נביה בשיר, אבתסאם טרביה, דני ממן, גיא סטיקלוב, סזת רוחאנה, רותי קדיש-ברנר, איתן קולברג, זאב רוזנהק, מיכאל שלו ונורית שטדלר. תודה גם לעורכת הלשון טלי אמיר, שלימדה אותי שהעברית שלי היא לא מה שחשבתי, ללי עברון-ועקנין שערכה את כתב היד ולאילנה שמיר שסייעה בהתקנתו לדפוס.

פתח דבר

תודה למאות רבות של מרואיינים אשר את מרביתם לא הכרתי באופן אישי, אך ללא היענותם להתראיין לא הייתי יכול לכתוב ספר זה. חלקם נזכרים בספר בשמות בדויים לצורך שמירה על פרטיותם. לעומת זאת כל השמות המופיעים בפרק ההיסטורי הם שמות אמתיים. בעלי תפקידים שראיינתי בתוקף תפקידם מופיעים אף הם בשמותיהם וכן שמות המקומות. השתדלתי להתאים את הספר לקהל מגוון, הכולל גם קוראים שאינם אמונים על המינוח ועל שיטות המחקר של מדעי החברה. בין היתר, כדי להקל את הקריאה, העברתי טבלאות וסיכומים סטטיסטיים מורכבים מגוף הספר לנספחים והם זמינים לעיונם של בעלי המקצוע. המחקר יצא לדרך בתקופה אופטימית יחסית ביחסים שבין יהודים לערבים ובין ישראלים לפלסטינים. מאז חוינו את השבר של אירועי אוקטובר 2000, וארבע שנים של דם ואש. בנסיבות אלה במיוחד, נראה הכדורגל לרבים וטובים כאי של שפיות וסובלנות בתוך ים העוינות הסוער. הספר אינו מכוון לשמוט את הקרקע מתחת לאמונה זו, אך הוא שופך אור על מורכבות תפקידו של הכדורגל ביחסי יהודים-ערבים ועל צדדיו הפחות מוכרים והפחות נדונים בשיח הפופולרי.

יוני 2005

תמיר שורק

פרק ראשון

מבוא

קבוצת הכדורגל 'מכבי כפר כנא' היא אחת ממאות הקבוצות הערביות המשחקות בליגות הכדורגל הישראליות. בעונת המשחקים 1995/6 עלתה הקבוצה לליגה הארצית (הליגה השנייה) ובחגיגות העלייה נכלל סיור בירדן, אשר נפתחה זמן קצר קודם לכן לבעלי דרכון ישראלי. גולת הכותרת של הסיור הייתה אמורה להיות משחק רעים נגד קבוצת הכדורגל 'וחדאת', המייצגת את מחנה הפליטים בשם זה הסמוך לעמאן. עוד מהימים שקדמו ל'ספטמבר השחור' 'וחדאת' מזוהה עם הלאומיות הפלסטינית ועם המאבק הלאומי. סמוך למועד המשחק פנתה הנהלת 'וחדאת' למנהל 'מכבי כפר כנא', איש העסקים פייצל ח'טיב, בבקשה חריגה: לא לשתף במשחק את שלושת שחקני החיזוק היהודים של הקבוצה. ח'טיב דחה את ההצעה בשתי ידיו וטען שמבחינתו יש בקבוצה רק שחקני כדורגל, והוא אינו מבחין בין יהודי לערבי. המשחק שתוכנן לאותו יום בוטל. ביום האחרון לשהותה של הקבוצה בעמאן, שוב פנתה הנהלת 'וחדאת' לח'טיב וביקשה לקיים את המשחק. הפעם נסוגה מתביעתה שלא לשתף את השחקנים היהודים, אך תבעה שלא יינתנו תדריכים בעברית במהלך המשחק. גם את הבקשה הזו דחה מנהל הקבוצה מישראל, וטען שהשחקנים היהודים אינם דוברים ערבית ולא יבינו את ההוראות בשפה זו. בסופו של דבר התקיים המשחק, אך באולם סגור ללא קהל. במשחק ניצחה 'מכבי כפר כנא' את קבוצת הדגל של הפלסטינים בירדן בתוצאה 2:3. את השערים לזכות 'מכבי כפר כנא' הבקיעו שלושת השחקנים שלמענם ניתנו ההוראות בעברית.

התקרית הזו ממחישה את המורכבות הידועה והמוכרת בזהותם של הערבים בישראל.¹ המפגש הספורטיבי נולד מתוך תחושת הזהות המשותפת לאנשי כפר

1 חלק בלתי נפרד מהדיון האקדמי על הערבים בישראל הוא פולמוס המינוח. רבינוביץ' (1993) דן במשמעויות הערכיות, הרעיוניות והפוליטיות של המונחים השונים. הוא מתח ביקורת בעיקר על השימוש הציבורי הרווח במונחים 'ערביי ישראל' ו'המגזר הערבי' והעדיף את המונח 'הפלסטינים אזרחי ישראל'. בספר זה בחרתי להשתמש בעיקר במונחים הנפוצים בעיתונות הערבית בישראל: 'הערבים בישראל', 'הערבים אזרחי ישראל', 'המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל' וכדומה.

פרק ראשון

כנא ולפליטים הפלסטינים מ'וחדאת', אשר ביניהם גם פליטים מכפר כנא. אך כשם שהמפגש שהתאפשר בין הערבים אזרחי ישראל לבין תושבי השטחים לאחר 1967 חשף את ההבדלים ואת הפערים שנוצרו ביניהם במשך השנים, כך גם המפגשים שהתאפשרו בעקבות הסכמי אוסלו לימדו את שני הצדדים כי תהליכים חברתיים-פוליטיים שונים גיבשו זהויות שונות. עם זאת, טעות תהיה לפרש את העימות בין הפלסטינים משני צדי הנהר כעדות לניכור של הערבים בישראל מזהותם כפלסטינים. כמו כן הסולידריות שגילתה הנהלת כפר כנא עם השחקנים היהודים אינה מעידה כי ההשתלבות בחברה הישראלית הפכה לבררה מעשית בשביל הערבים בישראל. מקורה של המתוחות באופי התפקיד שמייצגים רבים מן הערבים אזרחי ישראל לזירת הכדורגל.

הציפיות הסותרות הנובעות מהיותם של הערבים בישראל הן אזרחי מדינת ישראל הן בני העם הפלסטיני לימדו אותם, כציבור, לסרטט מחיצות בין זירות חיים שונות ולהועיד תפקידים נבדלים לכל אחת מן הזירות. את זירת הכדורגל מבנים הערבים בישראל כ'מובלעת של השתלבות', שרבים מן המעורבים בה מנסים להשעות את זהותם הלאומית ולקיים כלפי פנים וכלפי חוץ מיצג תחום בזמן ובמרחב של שותפות אזרחית עם הרוב היהודי. ההבניה הזו אינה תהליך הרמוני ומתואם. מדובר בתוצאה של מאבקים ושל התדיינות ציבורית על משמעותן של זירת הכדורגל בישראל ושל נוכחותם הבולטת של הערבים בה, בעוד סוכנים חברתיים שונים מנסים לנתב את העצמה הסימבולית שניתן להפיק מזירה זו לכיוונים שונים ואף מנוגדים.

העפלתה של 'מכבי כפר כנא' לליגה השנייה מייצגת מגמה רחבת היקף בכדורגל הישראלי של שנות התשעים ושל ראשית שנות האלפיים: נוכחות גוברת והולכת של הקבוצות הערביות בליגות הגבוהות. מסוף שנות השמונים הלכו פניהן של הליגות והשתנו, ובהדרגה פינו שמות של ערים יהודיות קטנות ובינוניות את מקומם לטובת שמות יישובים ערביים. למגמה הזו יש ביטוי כמותי ברור: מתוך 291 קבוצות הבוגרים שהיו רשומות בהתאחדות הכדורגל הישראלית לעונת 1997/98, 124 קבוצות (כ-42%) – למעלה מכפליים מחלקם היחסי של הערבים באוכלוסיית ישראל – ייצגו יישובים ערביים או שכונות ערביות בערים המעורבות. בעונת הכדורגל 2003/4 אף מיקד הכדורגל הערבי את תשומת הלב הציבורית כאשר לראשונה שיחקו בליגת-העל שתי קבוצות ערביות בעת ובעונה אחת, 'איחוד בני סח'נין' ו'אחי נצרת' (המוכרת בעיתונות העברית בשמה המשובש אח"י נצרת), וקבוצת 'איחוד בני סח'נין' אף זכתה בגביע המדינה.

הספורט בכלל והכדורגל בפרט קיבלו זה כבר מקום של כבוד במחקר האקדמי על הבנייתן של זהויות קולקטיביות. כאשר מוסיפים למגמה הזו גם את הפריחה חסרת התקדים של הכדורגל הערבי בישראל, מתקבל שדה מחקר מרתק לכל המתעניין באופני הגיבוש של זהויות קולקטיביות ובביטויין. למרות בולטותה של